

SOTSIOLOGIYANING OBYEKTI VA PREDMETI, VAZIFALARI, METODLARI VA METODOLOGIYASI

Ergashov Doston Shuhrat o'g'li
dostonergashov997@gmail.com

Imomova Dildora Shuhrat qizi
<https://dildorashukhratovna28gmail.com>

Annotasiya:

Ushbu maqolada Sotsiologiya fanining obyekti va predmeti haqida to'liq ma'lumot beramiz va Sotsiologiya fanining mohiyatini tushunishimiz uchun qaysi olimlar o'z hissalarini qo'shishganliklari haqida so'z yuritiladi. Maqolada sotsiologiya fanining asosiy funksiyalari va ularning turlari, maqsad va vazifalari, metodlari va metodologiyasi haqida to'xtalib o'tamiz.

Kalit so'zlar: Sotsiologiya, ijtimoy-iqtisodiy, qonuniyat, funksiya, obyekti va predmeti, nazariy-metodologik tamoyillar, nazariy va amaliy-emperik metodlari.

KIRISH

Har bir fan o'zining obyekti va predmetiga ega bo'ladi. Fanning obyekti deyilganida, obyektiv va subyektiv reallikning mazkur fan o'rganadigan o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan bir qismi tushuniladi. Fanning predmeti esa izlanishlar natijasida aniqlangan obyektning ma'lum qismlaridir. Sotsiologiyaning fan sifatida shakllanish davri boshqa fanlarga nisbatan qisqa bo'lganligi uchun uning obyekti va predmeti borasidagi muammo bugungi kunda ham dolzarbligicha qolmoqda. Mazkur muammoni yechilishiga sotsiologiyaning murakkab strukturasi ham to'sqinlik qiladi, chunki u o'z ichiga bilimning turli bosqichlari, nazariy-metodologik tamoyillar, tadqiqot yo'nalishlari va amaliy usullarni qamrab olgan. Ammo jamiyatni boshqa ijtimoiy fanlar deb ataluvchi: tarix, falsafa, madaniyatshunoslik, iqtisodiy nazariya, siyosatshunoslik, huquqshunoslik, etnografiya deb ataluvchi boshqa fanlar ham o'rganadi. Shuning uchun sotsiologiya jamiyat haqidagi o'ziga xos fan ekanligini aniqlash uchun sotsiologiya obyekti va predmetining o'ziga xosligini ko'rib chiqish kerak.[1]. Har bir fanning obyekti o'ziga

xos reallik, aloqadorlik, munosabatlar va hodisalardan iborat. Tabiiy fanlarda obyektborasidagi muammo osonlikcha yechilsa, ijtimoiy fanlarda bu murakkabdir. Bugungi kunda sotsiologiya ko'plab tartiblangan bilimlar, turli nazariy konsepsiyalar va metodologik tamoyillar, amaliy sohalar va sotsiologik tadqiqotlar tajribasi majmuasidan iborat. U o'z rivojlanishining har bir bosqichida o'zining obyekti va predmeti borasidagi bilimini takomillashtirib bormoqda. Mazkur muammo ko'plab nazariyalarda ko'rib chiqilgan. Misol uchun O.Kontning pozitivizmida, M.Veberning sotsial doktrinasiga asoslangan gumanistik konsepsiyada va h.k

ADABIYOTLAR TAHLILI

E. Dyurkgeymning fikricha, sotsiologiyaning mohiyatini boshqa fanlar o'rganuvchi faktlar emas, o'zi o'rganuvchi alohida faktlar tashkil etsagina fan sifatida qaror topishi mumkin. U sotsiologiyaning obyekti sifatida sotsial faktlarni, ya'ni ularni yaratuvchi guruhni tasavvurlarni ko'rgan. Fanning predmetini esa mazkur guruhni tasavvurlarning vujudga kelishi, namoyon bo'lishi va rivojlanishidagi umumiy qonuniyatlar tashkil etgan. Olimning fikricha, ijtimoiy –jamoaviy deganidir. Shuning uchun, sotsiologiyaning predmeti turli xil ko'rinishlardagi jamoaviylikda o'z ifodasini topadi. Garchi Dyurkgeym mazkur muammoni ishlab chiqilishi va ijtimoiylik tushunchasi mohiyatini ochib berishda yetarlicha hissa qo'shgan bo'lsada, pozitivistik yondashuvda qoldi. Nemis jamiyatshunosi Maks Veberning tushunuvchan sotsiologiyasi nuqtai nazaridan olib qaraganda, sotsiologiya - bu ijtimoiy harakatni tushunishga va shu bilan uning jarayoni va ta'sirini uni tushuntirishga intiladigan fan⁴¹. Uning fikricha, ijtimoiy axloq odamlarning munosabatlari, boshqacha qilib aytganda, qandaydir bir ishni amalga oshirish yoki undan o'zini tiyishga qaratilgan ichki yoki tashqi ko'rinishga ega bo'lgan holat. Bu munosabat subyekt uni ma'lum bir mohiyat bilan bog'lagandagina sotsial harakatga aylanadi. Inson harakati unga subyekt berayotgan ma'no boshqa individlarning o'zini tutishi bilan aloqaga kirishgandagina ijtimoiylik kasb etadi. Marksistlarning g'oyalarida sotsiologiyaning predmeti sifatida jamiyatning tarkibiy qismlari – Shaxslar, ijtimoiy jamoalar, ijtimoiy muassasalar namoyon bo'ladi. Vatanimiz adabiyotlarida keng tarqalgan sotsiologiyaning ta'rifi quyidagicha: Sotsiologiya – jamiyatning butun bir yaxlit tizim sifatida hamda uning tarkibiy qismlari (shaxslar,

ijtimoiy jamoalar va muassasalar) orqali bu tizimning ishlashi va rivojlanishi to'g'risidagi fan. Neopozitivistik yondashuvlar sotsiologiyani fan sifatida mustahkamlanishiga katta hissa qo'shgan. Ular avvalgi olimlardan farqli ravishda sotsiologiyani amaliy tadqiqotlar asosida rivojlantirishga intildi. Bu davrda sotsiologiya inson xatti-harakati to'g'risidagi amaliy fan sifatida talqin etildi. Sotsiolog esa olim emas, balki sotsial muhandis, ya'ni jamiyatni quruvchi sifatida qabul qilindi. [2].

Demak, obyekt sifatida insonning xatti-harakati olinsa, predmet mazkur xatti-harakatlarning mehnat faoliyati, siyosiy, iqtisodiy va hayotning boshqa jabhalarida namoyon bo'lish mexanizmlari bo'lgan. Sotsiologiya haqidagi bunday qarashlar bixeviorizm, belgili interaksionizm va empirizm ustunlik qilib, asosan AQSHda shakllandi. Amerikalik sotsiolog, empirizm yo'nalishining asoschisi F. Znanetskiy o'zining "Polshalik dehqon yevropa va Amerikada" asarida sotsiologiyani obyektini aniqlashga intilgan. U fizik va sotsial reallikni (borliq) chegaralash maqsadida "inson koeffitsiyenti" tushunchasini qo'llagan va bu tushuncha orqali sotsiologiyani o'ziga xosligini ifodalab bergan. Olimning nazarida sotsiologiya o'z ichiga to'rt asosiy bo'limni qamrab olishi kerak: sotsial harakat nazariyasi; sotsial munosabatlar nazariyasi; sotsial shaxslar nazariyasi va sotsial guruhlar nazariyasi. Olim sotsiologiyani obyekt sifatida jamiyatda sodir bo'layotgan barcha individlarning o'zaro ongli ta'siri va munosabatlarini ko'rsatgan. Gumanistik yondashuvning diqqat markazida ong hayoti yotadi. Mazkur yo'nalish tarafdorlari sotsiologiyani o'ziga xos boshlanishlar asosida qurishga intiladi. Misol uchun M. Veber fanni jamiyat nuqtai nazaridan emas, balki alohida individ nuqtai nazaridan o'rganish tamoyili asosida rivojlantirish fikrini ilgari surgan. Uning qarashlari fenomenologik sotsiologiya tarafdorlari tomonidan davom ettirilgan. Mazkur yo'nalish asoschisi A. Shuts sotsiologiyani obyektini Veber kabi sotsial harakat, deb bilsada, uni o'ta idealizm bilan tanqid qiladi. Shutsning sotsiologik nazariyasi kundalik sezgi, tajriba va ongga asoslanganligi bilan ancha qiziqarli sanaladi. Uning fikricha, ilmiy va kundalik tafakkur o'rtasida farq katta emas. Mashhur amerikalik sotsiolog T. Parsons ta'kidlagan ediki, sotsiologiya boshqa ijtimoiy fanlardan farqli o'laroq, «butun jamiyatga, ijtimoiy tizimlarning birlashuviga taalluqli bo'lgan tizim va jarayonlarni o'rganadi» [3].

ASOSIY QISM

Har bir mustaqil fan o'zining obyekti va predmetiga ega bo'lgan holda ma'lum vazifalarni bajaradi. Sotsiologiya fani ham o'zining bir qator funksiyalariga ega. Mazkur fanning jamiyat hayoti bilan xilmaxil aloqasi uning bajarayotgan ijtimoiy funksiyalarida o'z ifodasini topadi.

Gnoseologik funksiya, ya'ni nazariy bilish vazifasi sotsiologiyada jamiyat to'g'risidagi yangi konsepsiyalarning yaratilishi va zamonaviy sotsiologik ilmlarning shakllanishini ta'minlaydi. Har qanday fanda bo'lgani kabi sotsiologiyada nazariy bilim bilan amaliyotning birlashuvi uning eng asosiy vazifalaridan biri sanaladi.

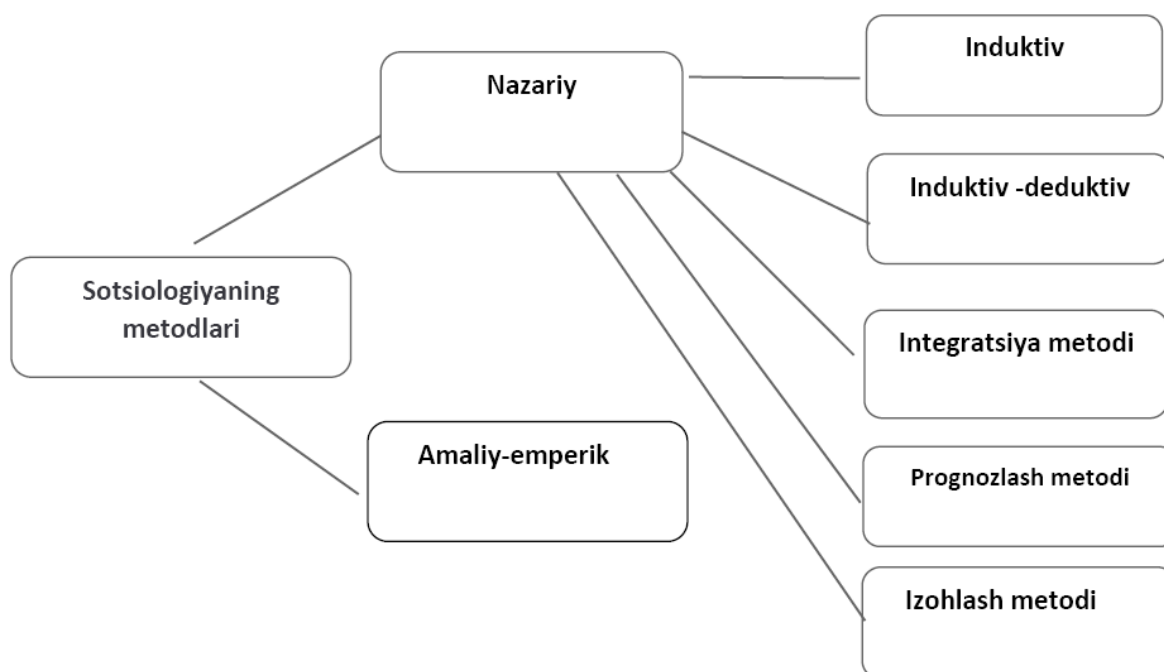
Sotsiologiyaning boshqarish funksiyasi deyilganida, fan tomonidan taklif qilingan yangi boshqaruv usullari va muammolarni hal etish yo'llari tushuniladi.

Axborot yetkazish funksiyasi orqali sotsiologiya butun jamiyatga, olimlarga yangi bilimlarni yetkazishi tushuniladi.

Tashviqot funksiyasi nafaqat sotsiolog olimlar yoki biror guruh vakillariga nisbatan, balki barcha jamiyat a'zolariga qarata amalga oshiriladi.

Tashkillashtirish funksiyasi orqali sotsiologiya keng jamoatchilikni birlashtirish, ishlab chiqarishda, dam olish sohasida yoki siyosatda biror yo'singa yo'naltirishda namoyon bo'ladi. Sotsiologiyaning asosan siyosiy hayotda, marketing tadqiqotlarida, OAV tadqiqotlarida va boshqa sohalarda o'z ifodasini topadi. Sotsiologik tadqiqotlarning ko'pchiligi amaliy muammolarni hal etishga qaratilgan. Amaliy tadqiqotlar orqali olingan ijtimoiy bilimlar ijtimoiy jarayonlarning rivojlanishi haqida ilmiy asoslangan xulosalarni ishlab chiqish orqali kelajakdagi muammolarni bartaraf etish yo'llarini ko'rsatadi. Shuning uchun sotsial rejalashtirish ijtimoiy tizim qanday bo'lishidan qat'iy nazar barcha mamlakatlarda rivojlanmoqda. Bundan tashqari sotsiologiyaning dunyoqarashni shakllantirish, metodologik, ijtimoiy va insonparvarlik kabi funksiyalari ham mavjud. Sotsiologiya fan sifatida shakllanishini boshlagach, uning asoschilari bo'lmish O.Kont, E.Dyurkgeym, M.Veber va boshqalar tomonidan fanning ilmiy metodlarini yaratish ishlari boshlab yuborilgan. Sotsiologiyada metodlar deyilganida, sotsiologik bilimni asoslab berish va ko'rish usuli, sotsial tizimlarni nazariy va empirik o'rganishning amallari tushuniladi. Bugungi kunda sotsiologik metodlar ikkiga: nazariy va amaliy-empirik metodlarga ajratiladi. (1-jadval)

1-jadval

Sotsiologiya fanining murakkab vazifalarini nazariy jihatdan hal etishga qaratilgan quyidagi nazariy metodlari mavjud: qiyoslash va taqqoslash; nazariy metod (fikrlash orqali mavhumlikdan aniqlik sari); induktiv va deduktiv metod; izohlash metodi; prognozlash metodi; integratsiya metodi. Sotsiologiyaning amaliy-empirik metodlari jamiyatda kuzatilayotgan yoki o‘rin topishi mumkin bo‘lgan turli amaliy muammolarni hal etish, tadqiq etishga qaratilgan bo‘lib, ularga quyidagilar kiradi:

- eksperiment metodi;
- kuzatish metodi;
- hujjatlarni tahlil etish metodi;
- so‘rov metodi.

Fanda qo‘llaniladigan metodlarning yig‘indisi shu fanning metodologiyasini tashkil qiladi. Metodologiya qo‘yilgan muammolarni yechish usullarini tanlab, ilmiy yechimning yo‘nalishlarini va bosqichlarini aniqlab beradi. Sotsiologiya fanida ham bir qator metodologiyalar mavjud. Misol uchun funksional metodologiya –

jamiyatdagi sotsial hodisalarning ahamiyatini aniqlashga harakat qiladi, fenomenologik metodologiya – jamiyat a'zolarining sotsial mavqeini aniqlashga harakat qiladi, tasniflash metodologiyasi esa qo'llanilishiga ko'ra, klassifikatsiya, guruhlash, taqqoslash, turlash, sistemalashtirish kabilarni o'z ichiga oladi. Undan tashqari sotsiologiya fani ijtimoiy munosabatlarni tadqiq etishda umumiy, maxsus va empirik metodologiya tamoyillariga asoslanadi[5].

Xulosa

Sotsiologiyaning fan bo'lib rivojlanishi davomida juda ko'p olimlar ishtirok etishgan va Sotsiologiyaning mustaqil fan bo'lib shakllanishida shu olimlarning hissasi ulkan. Sotsiologiya mustaqil fan sifatida o'rganadigan obyekt va predmetiga ega, o'zining tadqiqot metodlari va metodologiyasi, fanning o'rganishimizda maqsadi va vazifalarini mujassamlashtirgan. Va ularni maqola davomida kerakli materiallar orqali asoslandi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. H. B. SAITXODJAYEV. SOTSIOLOGIYA Ma'ruzalar kursi. Darslik Toshkent 2008
2. Социология : учебник для академического бакалавриата / под общ. ред. А. С. Тургаева. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : Издательство Юрайт, 2018. — 397 с. — (Серия : Бакалавр. Академический курс). Ст-14.
3. Осипов Г.В. Социология. Учебное пособие. М.: Мысль, 1990. – С.25.
4. Yadov V. A. Sotsiologicheskoye issledovaniye: Metodologiya. Protsedura. Metodi. M., 1972.
5. «IJTIMOIY FANLAR» KAFEDRASI. SH.A.A. AXADOV. SOTSIOLOGIYA(O'quv qo'llanma) Samarqand – 2007-yil.
6. Yadov V. A. Razmishleniya o predmete sotsiologii. Sotsis, 2, 1990
7. Yadov V. A. Sotsiologicheskoye issledovaniye. Metodologiya, programma, metodi. M., «Mo_sl», 1987.
8. Bekmurodov M. Sotsiologiya asoslari, T., «Fan» nashriyoti 1994.